

УДК 140

**РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ
ДУМКИ В КИЇВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ
УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА
В 60-ТІ – 80-ТІ РР.**

**DEVELOPMENT OF UKRAINIAN
PHILOSOPHICAL THOUGHT AT THE TARAS
SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV
IN THE 60'S – 80'S**

Савченко В. А.,

аспірант, Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка (Київ, Україна), e-mail:
savchenko860@gmail.com

Savchenko V. A.,

graduate student, Taras Shevchenko
National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine),
e-mail: savchenko860@gmail.com

Розглядається процес формування української філософської думки в стінах Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка в 60-ті – 80-ті рр. ХХ століття та аналізуються погляди відомих українських мислителів: В. І. Шинкарук, Д. Х. Острянин, П. В. Копнін, Ю. В. Кушаков, І. В. Бичко, М. О. Булатов, А. І. Савченко та ін. Доводиться, що саме в цей період було закладено фундаментальні основи українського філософського вчення.

Ключові слова: історія, українська філософія, київський університет, традиції, кантознавство, філософське середовище.

The process of formation of the Ukrainian philosophical thought in the walls of the Kyiv National Taras Shevchenko University in the 60's – 80's of the twentieth century is considered and the views of the well-known Ukrainian thinkers are analyzed: V. I. Shynkaruk, D. H. Ostryanin, P. V. Kopnin, Yu. V. Kushakov, I. V. Bychko, M. O. Bulatov, A. I. Savchenko and others. It is proved that during this period the fundamental foundations of Ukrainian philosophical doctrine were laid.

Keywords: history, Ukrainian philosophy, Kiev University, traditions, cantonal studies, philosophical environment.

Проблематика статті пов'язана з розвитком української філософської думки 60-ті – 80-ті роки ХХ століття. Цей період був обраний не випадково, так як саме в цей період протікали процеси пов'язані з формуванням та «другим відродженням» української філософської думки. Аналіз самих процесів та праць відомих українських філософів і визначає основну мету даної роботи.

В наукових дослідженнях існують різноманітні погляди на процес формування українського філософського вчення у визначений період, але нас цікавить історія розвитку філософії саме в стінах Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка. В статті ми будемо опиратися на наступні праці: П. В. Копнін «Введение в марксистскую гносеологию», В. І. Шинкарук «Логика, диалектика и теория познания Гегеля (проблема тождества логики, диалектики и теории познания в философии Гегеля)», М. Булатов «Немецкая классическая философия. Ч.1: Кант, Фихте, Шеллинг», І. В. Бичко «На філософському роздоріжжі», Ю. В. Кушаков «Историко-философская концепция Л. Фейербаха», А. І. Савченко «Кант та позитивізм (проблеми предмету філософії)» та ін.

Розвиток української філософської думки в 60-ті – 80-ті роки ХХ століття припадає на так званий

радянський період України. Як відомо цьому періоду була характерна одіозність офіційної лексики і, не зважаючи те, що Україна переживала фазу «застою», але так чи інакше відбулося так зване «інтелектуальне збудження», зокрема у сфері духовного життя, а саме філософії – відбулася змістовна метаморфізація систем людської самосвідомості.

Варто звернути увагу на те, що в радянський період України, тобто коли Україна входила до складу СРСР, існували регіональні філософські осередки. Кожен з таких осередків мав свої особливі відмінності. Найбільшою впливовістю відзначались теоретичні школи Києва, Москви, Ленінграда, Свердловська, Алма-Ати, Тбілісі (найчастіше називали «грузинською» школою), Тарту, Ростова-на-Дону. Найбільші відмінності між «школами» проявлялися не регіональними особливостями, а світоглядно-методологічними. Тобто фактори філософської спеціалізації (світоглядна орієнтація, спосіб дискурсу, стиль мислення, теоретичний інструментарій, тематичний спектр наукових інтересів та ін.) визначались приналежністю того чи іншого філософа до якоїсь школи. Відповідно до цих факторів пояснювався той аспект філософського життя представником течії або напрямку якого був той чи інший філософ: структуралізму, позитивізму (логіки науки), філософської антропології, традиційної та новітньої метафізики, натурфілософії, феноменології та ін. Загалом можна сказати, що чим оригінальніший був філософ, тим більш впливовою була школа та її опозиція.

Саме така ситуація склалася в тодішньому київському філософському середовищі, яке відрізнялось своєрідним і нетиповим характером, і, яке безпосередньо пов'язане з розвитком української думки в Київському національному університеті, якому передувало достатньо тривалий і тернистий історичний процес формування та становлення самого філософського вчення. Адже саме цей період приніс потужний внесок в еволюцію української філософської думки завдяки таким визначним постатям як В. І. Шинкарук, Д. Х. Острянин, П. В. Копнін, Ю. В. Кушаков, І. В. Бичко, М. О. Булатов, А. І. Савченко та ін.

Історія Київського національного університету імені Тараса Шевченка бере свій початок від 8 листопада 1833 р., коли було підтримано подання міністра освіти С. С. Уварова про заснування Імператорського Університету Святого Володимира. І вже 15 липня 1834р., у день пам'яті князя Володимира відбулося урочисте відкриття університету. Що стосується філософського факультету, то у 1834–1835 навчальному році в університеті працював лише один філософський факультет із двома відділеннями: історико-філологічним та фізико-математичним. Але, на жаль, викладання філософії у новоствореному університеті тривало недовго. Внаслідок відкриття у Києві Кирило-Мефодіївського товариства у 1849р. було заборонено викладання філософії, але вже у 1863 р. після проведення університетської реформи в Київському університеті знову вводиться викладання філософії

(С. С. Гогоцький, О. М. Гіляров, Г. І. Челпанов, М. П. Драгоманов, М. Є. Ващенко–Захарченко, В. П. Єрмаков, М. П. Авенаріус, Й. Й. Косоногов, С. М. Реформатський, О. М. Северцов та ін.).

Поряд з традиційним викладанням філософії у душі Київської школи російського теїзму, наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. відбувається переформатування філософської проблематики в змісті концепції так званої «нової релігійної свідомості» яка, в свою чергу, була сформульована С. М. Булгаковим, М. О. Бердяєвим, Л. І. Шестовим та В. В. Зеньківським.

Якісно–новий розвиток філософської думки в Київському університеті починається з 1944 року, коли відновлюється філософський факультет та створюються кафедри.

В той період Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка був єдиним вищим навчальним закладом в Україні, який здійснював підготовку фахівців з базовою освітою у галузі філософії. Однак в середині 1950–х років філософський факультет як самостійний навчальний підрозділ університету було скасовано та переведено до статусу відділення історичного факультету. Викладання філософських дисциплін було значно скорочено та на заміну введено курси лекцій з історії та журналістики і, як наслідок, стало незрозуміло, яких саме фахівців готує відділення: істориків, журналістів, або все ж таки філософів.

Кардинальні зміни і в навчальному процесі, і в науковій роботі розпочалися з приходом на посаду завідувача кафедри діалектичного та історичного матеріалізму П. В. Копніна.

Потужне значення для розвитку української філософської думки та знаменною віхою у науковій роботі П. В. Копніна стала міжвузівська наукова конференція «Діалектичний матеріалізм – філософська основа сучасної науки», яка відбулася в Києві у січні 1962 року. Можна сказати, що за складом учасників дана конференція була загальносоюзною – на ній були представники і Москви, і тодішнього Ленінграда та інших наукових осередків Радянського Союзу [4]. Саме на цій конференції Павло Копнін подав своє концептуальне бачення першочергових завдань розвитку філософської науки та в головних рисах окреслив цілісну програму раціоналістичного переосмислення змісту та методологічних функцій діалектичного матеріалізму та марксистської філософії загалом.

У програмі, яка була запропонована П. Копніним висувалося завдання по–новому досягнути весь категорійний устрій матеріалістичної діалектики на основі новітніх досягнень природознавства та суспільних наук, збагатити зміст філософських категорій та визначити їхні справжні методологічні та логічні функції у процесі наукового дослідження [4]. П. Копнін у своїй програмі звертав увагу на необхідність розширення категоріального апарату матеріалістичної діалектики зарахунок відновлення в її структурі тих філософських категорій, які були історично вироблені та логічно обґрунтовані, але не виправдано вилучені і ті, які б в єдиній системі з класичними якнайповніше відображали б сучасні

форми пізнання дійсності. У новій марксистській методології належало подолати протиставлення діалектики та формальної логіки. Одним з найважливіших завдань було названо необхідність використати досвід розвитку західної філософії у частині постановки та розв'язання гострих проблем сучасності [4].

Більшість завдань, які були поставлені П. Копніним в подальшому знайшли своє відображення в його основних наукових працях українського періоду (праці з 1961 по 1968 рік). Загалом П. Копніним була обґрунтована власна концепція матеріалістичної діалектики як логіки наукового пізнання, яка мала підґрунтям новітні досягнення природничо–наукових дисциплін, а саме теоретичної фізики, кібернетики, теорії інформації та моделювання інтелекту, формальної логіки.

Варто звернути увагу на те, що раціоналістичне переосмислення філософської проблематики та методології пізнання зовсім не було спокійним процесом, який знаходив усезагальне розуміння та підтримку. На той час, в Україні та і в Радянському Союзі загалом, процеси лібералізації філософського життя та філософського вільнодумства супроводжувала гостра ідеологічна боротьба [4].

Погляди П. Копніна були підтримані цілою групою університетських філософів з різних спеціальностей, які стали опорою вченого в процесі реалізації його починань: доценти В. Босенко та М. Злотіна, які досліджували проблеми матеріалістичної діалектики; доцент В. Шинкарук, який присвятив свої праці дослідженню класичної німецької філософії та проблемам взаємозв'язку діалектики, логіки та теорії пізнання; доцент К. Ткаченко, який досліджував сферу історичного матеріалізму; доцент В. Дмитриченко, який займався вивченням античної та вітчизняної історії філософії, та ін. Саме ця плеяда вчених склала ядро науково–педагогічного колективу, яка в подальшому стала потужним мотором в розвитку базової філософської науки. Варто особливо виділити важливу роль Володимира Іларіоновича Шинкарука, доктора філософських наук, професора, академіка АН УРСР та члена–кореспондента АН СРСР, початки можливостей якого були закладені саме у цей період.

Велика роль належить П. Копніну в якісно–новому зрушенні у характері та напрямках досліджень історії української філософської та суспільно–політичної думки. Так як у попередні роки зусилля українських істориків філософії були зосереджені переважно на висвітленні суспільно–політичних поглядів деяких представників української культури і які були носіями революційно–демократичної ідеології, і спирались ці розробки на публічні літературні джерела. Проте наприкінці 1950–х – на початку 1960–х років у цій галузі знання окреслилися докорінний поворот. Оскільки на той період визріла потреба у систематичному висвітленні історико–філософського та культурного процесів в Україні від стародавніх часів до наших днів, українські культурологи та історики філософії зайнялися пошуковою роботою в архівах Києва та Львова, Москви та Ленінграда, польських міст тощо. І,

як результат, були розкриті унікальні культурні явища, які відіграли важливу роль у формуванні не тільки української культури, але й у творенні інших слов'янських культур.

Саме за ініціативи П. Копніна науковими співробітниками Інституту філософії була розроблена програма, яка мала на меті переклад, наукову обробку та видання філософських праць професорів Києво-Могилянської академії, а також аналіз суспільно-значущих ідей, виявлення їхніх коренів в європейській філософії. Зважаючи на тодішню ідеологічну цензуру була опублікована спеціальна ідеологічно витримана стаття «Біла першоджерел філософської думки» в авторитетному виданні «Літературна Україна» (1967, 31 березня), авторами якої були П. Копнін, доцент Київського педінституту І. Табачников та В. Євдокименко.

За П. Копніним, філософія як наука постає завдяки діалектичному методу, що являє собою логіку осягнення об'єктивної істини і достеменного знання [10].

Як вже зазначалося, що наприкінці 50-х – початку 60-х років відбувся докорінний поворот в розвитку української філософської думки це не могло вплинути на хід філософських досліджень в Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка.

Починаючи з 1960 р. на філософському факультеті діють кафедри етики, естетики і логіки, новітньої філософії, лабораторія конкретно-соціальних досліджень.

В цей період на відділенні філософії проводиться активна наукова робота. Увага вчених була сконцентрована на дослідженні основних політичних документів та філософських праць Київської Русі, України, Росії, Білорусі та Молдови до XVIII ст., на аналізі творчості українських революційних демократів XIX – поч. XX ст. П. А. Грабовського, І. Я. Франка, Лесі Українки (В. С. Дмитриченко, А. О. Пашкова, М. І. Третяк, М. І. Сундирева), на вивченні філософської спадщини стародавнього Китаю та німецької класичної філософії (В. С. Дмитриченко, В. І. Шинкарук).

З ініціативи та за участю історика філософії В. Шинкарука значна увага приділялася дослідженню німецької класичної філософії – Канта, Гегеля, Фейєрбаха: були опубліковані збірники статей («Критичні нариси з філософії Канта», 1975; «Нариси з філософії Л. Фейєрбаха», 1982), дослідження Ю. Кушакова «Історико-філософська концепція Фейєрбаха» (1981) та ін., а також розгорнуті наукові дослідження філософських проблем людини, умов формування та функціонування людського світогляду, людського світовідчуття та світосприймання, екзистенційних вимірів людського буття (В. І. Шинкарук, М. О. Булатов, В. Г. Табачковський).

Одним з визначних філософів, що зробили значний внесок в розвиток української філософської думки та виступали з позицій гуманізації філософії незважаючи на офіційну ідеологію був В. І. Шинкарук. В. Горський зазначав: «Активно освоюється спадщина німецької класичної філософії. Школа очолювана В. І. Шинкаруком,

здійснює плідне вивчення проблем діалектики, логіки та теорії пізнання на ґрунті аналізу філософії Канта, Гегеля, Фейєрбаха та інших представників німецької філософської класики» [3, с. 279]. Наукові інтереси філософа були зосереджені як на питаннях історії філософії, так і навколо дослідження проблем логіки, теорії пізнання й методології наукового пізнання. Всупереч тодішній ідеології, що притаманна офіційній версії тогочасної філософії діалектного та історичного матеріалізму В. Шинкарук намагається акцентувати увагу на гуманістичному спрямуванні філософії.

Змістовний перегляд предмету філософії та способу філософування, який був започаткований П. Копніним є одним з провідних мотивів філософії В. Шинкарука.

За В. Шинкаруком предметом філософії як форми суспільної свідомості є насамперед людина в її ставленні до світу не лише як до сущого, а й як до належного, того, що має бути у відповідності з цілями людини та її цінностями.

Хоча В. Шинкарук і поділяв погляди П. Копніна, але все ж таки вони були розбіжними. Відмінності полягали в розумінні єдності логіки, діалектики і теорії пізнання: В. І. Шинкарук був на боці розуміння їх тотожності як тотожності відмінностей і зосередив увагу не на логіці (Гегеля), а на співвідношенні «Феноменології духу» та «Науки логіки». «Феноменологія духу», як він сам зазначав, і вивела його безпосередньо на філософські проблеми виховання, освіти, культури, особистості та суспільства, людини як самосушого буття [10].

На симпозіумі з історії філософії, який відбувся у березні 1967 р., В. Шинкарук у своєму виступі захищав ідею, яка ґрунтувалась на тому, що основне питання філософії не є таким у дослідженнях кожного окремо взятого філософа навіть тодішніх часів. Вчений наголошував на тому, що всіх філософів завжди цікавило питання про ставлення людини до світу й відношення світу до людини: що представляє собою світ, в якому ми живемо? Яке місце людини у світі? Що являє собою людина та яка природа її свідомості? Саме ці питання були відповідними пунктами досліджень філософів різних часів.

Всі дослідження В. Шинкарука не тільки суто філософські, але й історико-філософські праці наскрізь пронизані потужним антропологічним та екзистенціальним мотивом. Вже в своїх перших працях В. Шинкарук презентує спроби рівноправного поєднання духовної та природної реальності у феномені людського існування – так званої «екзистенції», яка включена вченим у складну й розгалужену систему взаємовідношень суспільної практики. Екзистенція фактично стає формуючою силою, яка допомагає особистості організувати себе і влаштуватися у зовнішній світ.

Філософський пошук у напрямку встановлення людської екзистенції в Україні було відновлено у XIX та XX століттях. Певним чином цей характерний для вітчизняної філософії напрямок дає змогу об'єднати такі постаті, як: Г. Сковорода, О. Новицький, П. Юркевич, П. Копнін,

В. Шинкарук, В. Горський, В. Табачковський, С. Кримський, І. Бичко, М. Попович.

Загалом, можна сказати, що філософія Шинкарука – це ще й потужний супротив тогочасному прагненню до схематизму, до застосування стандартизованих шаблонів та масових стереотипів, до нівелювання в соціумі, історії та будь-яких формах комунікації унікального особистісного начала. Тому можна говорити про універсальний потенціал запропонованого В. І. Шинкаруком розуміння філософії, людини і світу.

Розглядаючи екзистенційно-антропологічні мотиви у філософії В. Шинкарука варто зупинитися на і на проблемі свободи. У багатьох його працях звучить тема діалектичної взаємодії позитивної і негативної свободи і варто звернути увагу ще й на те, що специфіка переконструювання ідеї свободи у філософії В. Шинкарука нерозривно пов'язана з тим, що вона відбувалася в період розпаду ідеологічно спрямованого радянського філософування. В працях В. Шинкарука свобода інтерпретується, як дар, і як обов'язок, як тягар, який покладає на особистість вільно прийнятий морально-етичний та гуманістичний обов'язок [10].

Значний внесок у вивчення історико-філософської думки російського та українського народів зробив професор Д. Х. Острянин, який очолював кафедру історії філософії Київського національного університету з 1969 по 1975 рр. Основну увагу в своїх працях він приділяв дослідженню матеріалістичної традиції у вітчизняній філософії.

Цінне значення у вивчення історії вітчизняного природознавства має перша монографічна праця вченого «Світогляд І. І. Мечникова». Саме в цій праці були використані невідомі раніше архівні матеріали та епістолярна спадщина.

Д. Х. Острянин в процесі дослідження розвитку саме матеріалістичних традицій вітчизняної філософії та науки, звертався до спадку російських та українських мислителів, та з нової точки зору висвітлював їх погляди. Це насамперед стосується поглядів українського мислителя та вченого XIX ст. – М. О. Максимовича.

Він розглядає спадщину Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки та інших видатних мислителів, з точки зору з'ясування їх взаємозв'язків та взаємовпливу.

Видання фундаментальної роботи «Нарис історії філософії в Україні» було результатом праці Д. Острянина та колективу наукових працівників, аспірантів, який він очолював. В подальшому вона стане важливою в пошуках методології при вивченні вітчизняної філософії. В даній праці пріоритетним було розкриття матеріалістичної традиції в історії філософської думки українського народу та багатство форм її прояву та безперервного розвитку.

Розвиток філософських ідей у вітчизняному природознавстві висвітлено в двох працях Д. Х. Острянина: «Боротьба за матеріалізм і діалектику у вітчизняному природознавстві (XIX – початок XX ст.)» і «Матеріалізм і діалектика у вітчизняному природознавстві» (кінець XVIII –

перша половина XIX ст.)», де були використані не лише публікації відомих книг, статей, а й епістолярна спадщина та матеріали жандармського управління Міністерства внутрішніх справ царської Росії. Саме це визначило наукову новизну книг вченого та передумови уведення у науковий обіг великої кількості нових імен та творів.

В 70-ті – 80-ті роки одним з пріоритетних інтересів київських філософів стали досягнення сучасної західної філософської думки. Науковці розробляли власні теми та проблеми, спираючись на ці досягнення та зосередили свою увагу на західній філософії як на головному предметі своїх наукових досліджень. Як наслідок в київській філософії виникає цікавий феномен формування концептуальних авторських розробок відповідного напрямку сучасної філософії. В даному ракурсі привертає увагу дослідження І. В. Бичка з екзистенціальної філософії. Філософ актуалізував проблему свободи в напрямку світових здобутків філософії екзистенціалізму, але одночасно особлива увага філософа приділялась відродженню ідей бароково-кордоцентричної традиції української філософії, які були укорінені у так званій «філософії серця» і, відповідно до концепції професора, знаковими посталями виступають І. Вишенський, Г. Сковорода і М. Гоголь, оскільки їхня творчість ґрунтувалась на екзистенційно-гуманістичній традиції української культури. Праці вченого стали визначальними подіями філософського життя України та дали старт новому етапу в розвитку історії філософії.

Початок 80-х років XX століття ознаменувався виникненням нового напрямку історико-філософських досліджень – історія історико-філософських досліджень, осередком цього напрямку стала кафедра історії філософії, яку на той час 1984–1994 рр. очолював Юрій В'ячеславович Кушаков. Даний науковий напрям бере початок із монографії Ю. В. Кушакова «Історико-філософська концепція Л. Фейєрбаха. Теорія, методологія, конкретні результати». Саме в монографії та докторській дисертації Ю. Кушакова вперше в марксистській літературі був здійснений узагальнений систематичний аналіз історико-філософського вчення Л. Фейєрбаха та висвітлено його значення для вирішення актуальних проблем історико-філософської науки. Зокрема в монографії йде мова про складність позиції Фейєрбаха, що виражається в тому, що, ототожнюючи думку і мозок, він, тим не менше, здатний схопити і висловити своєрідність почуттів людини і її мислення, в яких якраз і представлена їх ідеальність. Особливо це видно там, де він характеризує процес пізнання, приділяючи особливу увагу акту чуттєвого сприйняття. Справа в тому, що для традиційного сенсуалізму нерозв'язною проблемою був перехід від чуттєвого сприйняття до поняття, тобто до мислення. Адже в акті сприйняття відбивається зовнішнє і одиничне, тобто явище. У понятті ж ми схоплюємо і висловлюємо щось внутрішнє, загальне, тобто сутність речей. І тут постає питання про те, як же можливий перехід від одного до іншого?

Фейербах дає геніальне пояснення: будучи сенсуалістом він відзначає, що почуття людини – це головний спосіб отримання відомостей про світ. «Однак, на відміну від емпіриків Нового часу, він вважає, що вже почуття людини здатні фіксувати суттєве в навколишньому світі, і тому, слідом за Гегелем, називає почуття людини «почуттями-теоретиками» [6, с. 346]. Таким чином, визнавши початкову розумність наших почуттів, Фейербах встановлює зв'язок між чуттєвою і раціональною ступенями пізнання. Але це ще не все, оскільки заслуга Фейербаха полягає в тому, що він бачить універсальний характер почуттів людини. Загалом у монографії було доведено, що у Л. Фейербаха існувала доволі розвинена теорія історико-філософського процесу та методологія історико-філософського дослідження, які багато в чому перевершують гегелівські.

Особливе місце у вітчизняному кантознавстві належить працям українських філософів М. Булатову та Ю. Кушакову.

Зокрема М. Булатов у передмові до книги «Німецька класична філософія. Ч.1: Кант. Фіхте. Шеллінг» зазначає, що багато ідей Канта, Фіхте, Шеллінга та Гегеля суперечать досвіду повсякденної дійсності. Досвід доводить, що поняття співпадають з об'єктивною дійсністю, а не навпаки, як, наприклад, за вченням Канта. Цей досвід також звертає увагу на незалежність об'єктивної дійсності в суб'єкта, а за вченням Фіхте – суб'єкт покладає об'єкт. Перераховані суперечності нашого досвіду ідеям класиків німецької філософії потребують особливого підходу до осягнення їх концепцій. Це осягнення можна досягти лише розкриваючи «потік думок» самих філософів, у рамках чого стає зрозумілою еволюція змістів та інтерпретація їх виразів [3].

Вагомою працею у кантознавстві також являється і дисертація А. І. Савченко «Кант та позитивізм (проблеми предмету філософії)», де здійснюється зіставлення поглядів І. Канта та позитивізму, виявлення прийняття та поетапного дослідження деформації кантівського трактування предмету філософії в позитивістських концепціях на трьох етапах еволюції позитивізму. Вчений звертає увагу на неоднозначність відношення позитивізму до гносеології Канта та на загальну тенденцію відношення всіх форм позитивізму до гносеології загалом і до гносеології Канта зокрема – еклетицизм, гносеологізм та суб'єктивно-ідеалістична тенденція.

Освітлення всіх поглядів, напрямків та досягнень української філософії, які досліджуються і сьогодні зайняло б багато часу. Тому резюмуючи, потрібно відмітити, що розвиток української філософської думки в Київському національному університеті імені Т. Г. Шевченка в 60–ті – 80–ті рр. ХХ століття став поштовхом та основою фундаменту сучасного українського філософського вчення.

Сьогодні, обираючи свій напрямок розвитку, українському суспільству варто згадати про те духовне багатство, яким володіє українська культура в обличчі української філософії, та

будувати свій подальший шлях з урахуванням тих ідей, які у нас вже є.

Список використаних джерел

1. Бичко, ІВ., 1962. 'На філософському роздоріжжі', К., 160 с.
2. Булатов, М., 2003. 'Немецкая классическая философия. Ч.1: Кант. Фихте. Шеллинг', К.: *Стилос*, 322 с.
3. Горський, В., 1997. 'Історія української філософії', К.: *Наукова думка*, 289 с.
4. Йолон, ПФ., 2010. 'Павел Васильевич Копнин и украинская философская мысль. Из опыта личного общения', *Павел Васильевич Копнин, М.: Российская политическая энциклопедия*, с.172–200.
5. Копнин, ПВ., 1966. 'Введение в марксистскую гносеологию', Киев: *Наукова думка*, 288 с.
6. Кушаков, ЮВ., 1981. 'Историко-философская концепция Л. Фейербаха', К., 672 с.
7. Лекторский, ВА., 1982. 'Диалектика – это творчеством', В: Копнин П. В. *Проблемы диалектики как логики и теории познания*, М., с.3–16.
8. Савченко, А., 1986. 'И. Кант и позитивизм: проблема предмета философии': дисс. ... канд. философских наук: 09.00.03, Киев, 155 с.
9. Шинкарук, ВИ., 2014. 'Логика, диалектика и теория познания Гегеля (проблема тождества логики, диалектики и теории познания в философии Гегеля)', *вступ. сл. Л. В. Губерский; предисл. В. Г. Кремень*]; *М–во образования и науки Украины, Киев. нац. ун–т им. Тараса Шевченка*, Репринт. воспр. изд. 1964 г., Київ: *Київський університет*, 295 с.
10. Ярошовець, ВІ., 2010. 'Філософія В. І. Шинкарука: екзистенціально-антропологічний вимір', *Філософські діалоги 2010*, Вип.4, Ч.1: Філософсько-антропологічні читання: творча спадщина В. І. Шинкарука та сьогодення, К., с.102–108.

References

1. Bychko, IV., 1962. 'Na filosofskomu rozdorizhzi (At the philosophical crossroads)', K., 160 s.
2. Bulatov, M., 2003. 'Nemeckaja klassicheskaia filosofija. Ch.1: Kant. Fichte. Shelling (German classical philosophy. Part 1: Kant. Fichte Schelling)', K.: *Stilos*, 322 s.
3. Gors'kyj, V., 1997. 'Istorija ukrai'ns'koi' filosofii' (History of Ukrainian Philosophy)', K.: *Naukova dumka*, 289 s.
4. Jolon, PF., 2010. 'Pavel Vasil'evich Kopnin i ukrainskaja filosofskaja mysl'. Iz opyta lichnogo obshhenija (P. V. Kopnin and Ukrainian philosophical thought. From the experience of personal communication)', *Pavel Vasil'evich Kopnin, M.: Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija*, s.172–200.
5. Kopnin, PV., 1966. 'Vvedenie v marksistskuju gnoseologiju (Introduction to Marxist gnoseology)', Kiev: *Naukova dumka*, 288 s.
6. Kushakov, JuV., 1981. 'Istoriko-filosofskaja koncepcija L. Fejerbaha (Historical – philosophical concept of L. Feuerbach)', K., 672 s.
7. Lektors'kij, VA., 1982. 'Dialektika – jeto tvorchestvom (Dialectic is creativity)', V: Kopnin P. V. *Problemy dialektiki kak logiki i teorii poznanija*, M., s.3–16.
8. Savchenko, A., 1986. 'I. Kant i pozitivizm: problema predmeta filosofii (I. Kant and positivism: the problem of the subject of philosophy)': diss. ... kand. filosofskih nauk: 09.00.03, Kiev, 155 s.
9. Shynkaruk, VI., 2014. 'Logika, dialektika i teorija poznanija Gegelja (problema tozhdestva logiki, dialektiki i teorii poznanija v filosofii Gegelja) (Logic, dialectics and the theory of knowledge of Hegel (the problem of the identity of logic, dialectics and theory of knowledge in the philosophy of Hegel))', *vstup. sl. L. V. Gubers'kij; predisl. V. G. Kremen']*; *M–vo obrazovaniya i nauki Ukrainy, Kiev. nac. un–t im. Tarasa Shevchenka*, Reprint. vospr. izd. 1964 g., Kyi'v: *Kyi' vs 'kyj universytet*, 295 s.
10. Jaroshevec', VI., 2010. 'Filosofija V. I. Shynkaruka: ekzystal'nij no–antropologichnij vymir (Philosophy V. I. Shynkaruk: existential-anthropological dimension)', *Filosofski'ki dialogy 2010*, Vyp.4, Ch.1: Filosofsko–antropologichni chytannja: tvorcha spadshhyna V. I. Shynkaruka ta s'ogodennja, K., s.102–108.

* * *